

УДК: 338.24:336.153.2
DOI: 10.31891/2307-5740-2021-294-3-40

РУЖИЦЬКИЙ І. Ю.
ORCID ID: 0000-0001-7811-0689
e-mail: super-ruch@ukr.net

Національний університет «Чернігівська політехніка»

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Запропоновано складові стратегії економічної безпеки в Україні, ключовою метою якої є визначення моделі дій і засобів системи забезпечення економічної безпеки, розробка основних напрямів, форм, методів та інструментів досягнення стратегічних цілей; аргументовано, що дана стратегія повинна включати п'ять розділів (1. Преамбула. 2. Загальні положення. 3. Мета, основні напрями і завдання. 4. Механізми. 5. Індикатори), реалізація яких передбачає об'єднання зусиль владних структур та суспільства на рівні держави, регіонів і місцевого самоврядування. Для реалізації стратегії необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри екологічно безпечного стану; ідентифікувати пріоритети економічної політики щодо цілей забезпечення економічної безпеки; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань забезпечення економічної безпеки; сформувати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в забезпеченні економічної безпеки. Механізм реалізації стратегії передбачає об'єднання зусиль владних структур та суспільства на рівні держави, регіонів і місцевого самоврядування у напрямку координації стратегії з чинними комплексними цільовими програмами та здійснення моніторингу її реалізації на основі встановлення цільових показників. Інформаційна та інформаційно-аналітична підтримка реалізації цієї стратегії здійснюється за координуючої ролі відповідного Міністерства за рахунок залучення інформаційних ресурсів зацікавлених органів державної влади та державних наукових установ. Реалізація стратегії економічної безпеки має забезпечуватися шляхом прийняття на її основі нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, внесення змін і доповнень до правових актів у сфері аграрного сектора та охорони навколишнього природного середовища, а також розроблення Державної програми забезпечення економічної безпеки в Україні на 2022–2024 рр.

Ключові слова: економічна безпека, стратегія, забезпечення, державна політика.

IHOR RUZHYTSKYI
Chernihiv Polytechnic National University

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF STRATEGY FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY

The components of the strategy of economic security in Ukraine are proposed, the key purpose of which is to determine the model of actions and means of the system of economic security, development of the main directions, forms, methods and tools for achieving strategic goals; it is argued that this strategy should include five sections (1. Preamble. 2. General provisions. 3. Purpose, main directions and tasks. 4. Mechanisms. 5. Indicators) the implementation of which involves the joint efforts of government and society on levels of the state, regions and local self-government. To implement the strategy it is necessary to perform a set of tasks: to determine the basic parameters of environmentally safe condition; identify the priorities of economic policy in relation to the objectives of economic security; substantiate the ways and means of achieving the objectives of economic security; to form a set of measures to ensure the achievement of certain goals and objectives; identify the necessary resources for the implementation of certain tasks, as well as conditions and factors that ensure the greatest efficiency of their use; to ensure effective organization of monitoring the implementation of strategic planning documents in ensuring economic security. The mechanism for implementing the strategy involves combining the efforts of government and society at the state, regional and local governments to coordinate the strategy with existing comprehensive target programs and monitor its implementation based on targets. Information and information-analytical support for the implementation of this strategy is provided by the coordinating role of the relevant Ministry through the involvement of information resources of interested public authorities and public research institutions. Implementation of the economic security strategy should be ensured through the adoption of new laws and other regulations, amendments to legal acts in the field of agriculture and environmental protection, as well as the development of the State Program for Economic Security in Ukraine for 2022–2024

Key words: economic security, strategy, provision, state policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основу державної політики складають стратегічні орієнтири, які повинні закріплюватися відповідними державно-правовими структурами. Зважаючи на основні вимоги сучасності щодо розвитку, доцільною є розробка стратегії щодо його економічної безпеки. Враховуючи погляди науковців сучасності, під стратегією безпеки слід розуміти сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення відповідного рівня безпеки у контексті реалізації державних цільових програм. Тобто, така стратегія є довгостроковим прогнозом комплексного розв'язання проблеми збалансованого, з урахуванням еколого-економічних аспектів, розвитку та поліпшення загального стану еколого-соціо-економічної системи. У рамках цього документа відпрацьовуються основні шляхи структурної трансформації аграрної політики та розміщення продуктивних сил, що враховують імперативи збалансованого розвитку та забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В дослідженнях вітчизняних вчених, присвячених проблемам забезпечення економічної безпеки в

більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти забезпечення економічної безпеки розроблялися у працях В. Борщевського, Б. Буркинського, Т. Галушкіна, І. Гайдуцького, О. Манойленка, Л. Мельник, А. Никифорова, В. Потапенко, В. Реутова, В. Русана, П. Саблук, М.Скорик, О. Ходаківської та ін.

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей забезпечення економічної безпеки, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки ефективного інструментарію інституційного регулювання економічної безпеки.

Формулювання цілей статті

Представити наукові підходи до формування державної стратегії економічної безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Стратегія економічної безпеки в Україні має стати базовим документом стратегічного планування у напрямку розвитку еколого-соціо-економічної системи забезпечення економічної безпеки і визначає комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань та заходів. Базовою метою стратегії є визначення моделі дій і засобів системи забезпечення економічної безпеки та розробка основних напрямів, форм, методів і засобів досягнення стратегічних цілей. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри екологічно безпечного стану; ідентифікувати пріоритети економічної політики щодо цілей забезпечення економічної безпеки; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань забезпечення економічної безпеки; сформулювати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в забезпеченні економічної безпеки.

Результати проведеного дослідження дали можливість запропонувати власну структуру і зміст стратегії економічної безпеки в Україні:

1 розділ. Преамбула. Її зміст полягає у короткому викладенні актуальності даної стратегії та її зв'язку з існуючими нормативно-правовими документами, визначенні поняття «стратегія економічної безпеки». Таке визначення має виходити з розуміння правильного співвідношення ролі та змісту понять «еколого-економічна безпека» та «державний механізм регулювання економічної безпеки».

2 розділ. Загальні положення. Даний розділ стратегії передбачає обґрунтування бачення місця державної політики економічної безпеки у контексті національної економічної політики та у загальному змісті діяльності суб'єктів щодо забезпечення необхідного рівня безпеки в державі. У свою чергу, важливим видається формулювання державної політики економічної безпеки як інтеграційного елемента державної економічної політики.

Важливим моментом змісту є також визначення основних факторів впливу як внутрішніх, так і зовнішніх на стан економічної безпеки в Україні, що дозволить враховувати впливи процесів глобального характеру та специфічні риси соціально-економічної ситуації в країні. За цих умов визначаються основні вихідні правила, тобто принципи діяльності, спрямовані на забезпечення декларованого Конституцією України рівня економічної безпеки для усіх громадян.

3 розділ. Мета стратегії та основні напрями і завдання досягнення економічної безпеки. Конкретизація у межах основних напрямів здійснюється за рахунок формулювання низки завдань діяльності суб'єктів та політики держави щодо забезпечення потрібного рівня економічної безпеки.

4 розділ. Механізми (інструментарій). До них можуть бути віднесені нормативно-правові, організаційні, економічні, фінансові, інформаційні та інші механізми.

5 розділ. Індикатори. Відповідні показники досягнення необхідного рівня економічної безпеки. Проведення необхідної експертизи та оцінки на основі даних моніторингу дозволить говорити про ступінь наближення до результатів, що очікуються. В даному розділі передбачається визначення можливостей для розробки на загальних засадах пропонованої стратегії цільових програм як національного, так і регіонального рівня. При цьому регіональні програми можуть розглядатися у якості вихідних, інтеграційних для програм місцевого рівня. Структуру стратегії економічної безпеки представлено на рис. 1.

Виходячи із запропонованої на рис. 1 схематичної інтерпретації складових стратегії економічної безпеки в Україні, доцільним є її деталізація вже на змістовному рівні.

І. Актуальність розробки та впровадження стратегії економічної безпеки в Україні обумовлена тим, що зміни, які відбувалися з моменту набуття Україною незалежності у сфері охорони навколишнього природного середовища, користування природними ресурсами та забезпечення економічної безпеки не змінили на краще еколого-економічний стан. Акцент на соціально-економічні реформи в країні призвів до зменшення уваги до питань економічної політики, послаблення ролі відповідних інституцій та їх контролюючих функцій у контролі за дотриманням еколого-економічних вимог.

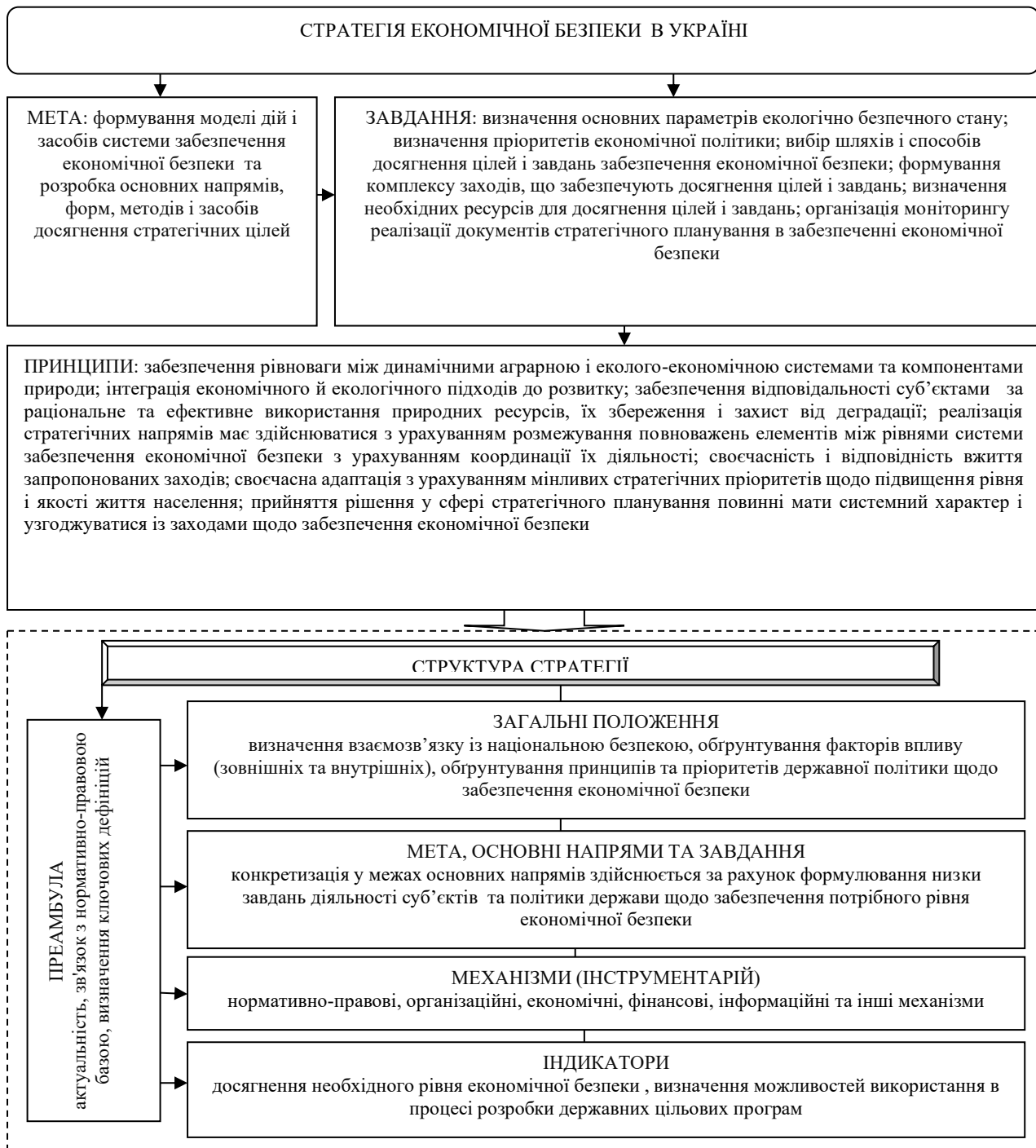


Рис. 1. Схематична інтерпретація складових стратегії економічної безпеки в Україні

*Джерело: розроблено автором

Суттєвим недоліком вказаного періоду державної розбудови стала відсутність системності у нормативно-правовому забезпеченні діяльності суб'єктів щодо виконання вимог економічної безпеки в державі.

На жаль, в сучасних умовах відсутні відповідні нормативно-правові акти, які мають бути орієнтовані на реалізацію національної політики щодо забезпечення економічної безпеки в Україні. Відсутність таких законодавчих актів певною мірою може бути компенсована, на час, необхідний для законотворчості, поширеним розумінням стратегії економічної безпеки в Україні. Природно, що все означене сприяло суттєвому зниженню ефективності діяльності відповідних управлінських структур на національному, регіональному і місцевому рівнях. Слабкість та недостатня ефективність існуючої системи регулювання у питаннях забезпечення економічної безпеки населення України, не завжди своєчасні та послідовні структурні реформи, повільна модернізація технологічних процесів на тлі зростання показників економічного розвитку призвели до високих рівнів забруднення та підтримки старих, неефективних підходів до використання енергетичних та природних ресурсів, низькою якістю аграрної продукції, неефективними методами боротьби

з відходами тощо. Одним з дієвих та ефективних заходів держави у цій ситуації може бути визначена розробка та впровадження стратегії економічної безпеки в Україні.

Запропонована нами структура стратегії ґрунтується на основних положеннях Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної економічної політики України на період до 2020 року».

З метою досягнення єдиного підходу до обґрунтування основних понять вони мають бути визначені наступним чином:

1) «еколого-економічна безпека» – це сукупність відповідних властивостей навколишнього середовища і створюваних цілеспрямованою діяльністю людини умов, за яких, з урахуванням соціально-економічних чинників і науково обґрунтованих допустимих навантажень на об'єкти біосфери утримуються на мінімально можливому рівні ризику антропогенний вплив на навколишнє середовище і негативні зміни, що відбуваються в ньому, забезпечується збереження здоров'я, життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і наступного покоління;

2) «державний механізм регулювання економічної безпеки» – сукупність методів, заходів, інструментів та важелів впливу на еколого-соціо-економічні відносини, що спрямовані на забезпечення фундаментальних засад забезпечення економічної безпеки через збереження й відтворення природних ресурсів, залучених у господарський обіг, попередження або недопущення негативного впливу господарської діяльності на екосистеми, створення сприятливих умов для виробництва екологічно безпечної продукції й сировини;

3) «стратегія економічної безпеки» – систематизоване обґрунтування основ державної політики, спрямованої на забезпечення економічної безпеки та комплексу практичних заходів щодо такого стану результатів виробництва, навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічного стану в країні та виникнення небезпеки для здоров'я і якості життя громадян [1–8].

II. Загальні положення. Забезпечення економічної безпеки як предмет має розглядатися у контексті реалізації державної аграрної політики та враховувати особливості національної економічної політики в державі. При цьому необхідно зважувати на те, що вона, за своїм змістом, має інтегративний характер, тобто містить умови поєднання політики, спрямованої на охорону навколишнього природного середовища і політики регулювання процесів раціонального користування природними ресурсами.

На процеси, пов'язані з розробкою та впровадженням політики економічної безпеки, впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх факторів, які представлені, насамперед процесом світового, глобального рівня відносять зміну клімату та виснаження озонового шару; зростання збитків для екології від стихійних та техногенних катастроф; недостатній рівень міжнародної координації у питаннях переходу до моделі сталого розвитку людської цивілізації; зростання кількості населення планети при скороченні територій, придатних для проживання людей; деградація основних компонентів біосфери, яка проявляється, насамперед, як скорочення біологічного різноманіття, пов'язаного з цим зниження здатності природи до саморегуляції; зростання споживання природних ресурсів при одночасному скороченні їх запасів; спроби вирішення еколого-економічних питань як органічної складової регулювання загальносвітових проблем; війни та спроби вирішення міжнародних та міжнаціональних конфліктів із застосуванням військової сили.

До складу внутрішніх факторів, що впливають на процеси забезпечення економічної безпеки належать недостатня результативність державної системи регулювання, що вирішує завдання забезпечення економічної безпеки за рахунок послаблення контрольних функцій органів регулювання в екологічній сфері; недостатній рівень організацій функціонування при технологічній недосконалості; відносно низький рівень життя населення країни; остаточно явища загальної системної соціально-економічної кризи; вкрай низький рівень економічної свідомості та економічної культури як пересічних громадян, так і суб'єктів; низька ефективність функціонування існуючих механізмів регулювання процесами охорони навколишнього природного середовища та безпеки; орієнтація головним чином на ресурсоспоживання та добування ресурсів [2–5].

Діяльність, спрямована на забезпечення економічної безпеки, має базуватися на сукупності комплексних принципів:

1) забезпечення рівноваги між динамічними аграрною і еколого-економічною системами та компонентами природи, що здійснюється завдяки саморегуляції основних характеристик чи структур, речовинно-енергетичного стану або складу;

2) інтеграція економічного й екологічного підходів до розвитку;

3) забезпечення відповідальності суб'єктами за раціональне та ефективне використання природних ресурсів, їх збереження і захист від деградації;

4) стратегічні напрями в системі забезпечення економічної безпеки мають формуватися на основі взаємозалежності заходів, з одного боку, спрямованих на зміцнення стійкості, з іншого – на підвищення ефективності протидії екологічним ризикам та загрозам;

5) реалізація стратегічних напрямів має здійснюватися з урахуванням розмежування повноважень елементів між рівнями системи забезпечення економічної безпеки з урахуванням координації їх діяльності;

6) своєчасність і відповідність вжиття запропонованих заходів;

7) своєчасна адаптація з урахуванням мінливих стратегічних пріоритетів щодо підвищення рівня і якості життя населення;

8) прийняття рішення у сфері стратегічного планування повинні мати системний характер і узгоджуватися із заходами щодо забезпечення економічної безпеки [7, 8].

III. Стратегічна мета, основні напрями та завдання державної політики економічної безпеки в Україні. Державна політика в Україні щодо забезпечення екологічно безпечного розвитку, орієнтована на збереження безпечної для існування населення живої та неживої природи, навколишнього середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Виходячи з вище викладеного, стратегічною метою державної політики у напрямку забезпечення економічної безпеки є забезпечення економічної безпеки країни, збереження природних систем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечуючих функцій для сталого розвитку суспільства, покращення здоров'я та якості життя українських громадян шляхом розвитку екологічно безпечного виробництва.

До основних напрямів діяльності держави, спрямованих на забезпечення економічної безпеки належать:

- удосконалення законодавчої, нормативно-правової та інституціональної бази й інструментів організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки;

- формування, розвиток і вдосконалення державної системи екологічного регулювання, орієнтованої на зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище або його запобігання; раціональне використання поновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів; запобігання небезпечним природним явищам та оперативну ліквідацію їх наслідків;

- розробка і реалізація організаційних, технічних і технологічних заходів, включаючи впровадження екологічно безпечних, ресурсозберігаючих і енергозберігаючих технологій, що забезпечують зниження техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, а також раціональне використання природних ресурсів;

- розвиток системи екологічного моніторингу, а також наповнення фонду даних державного екологічного моніторингу (державного моніторингу навколишнього природного середовища) як основи для прийняття управлінських рішень з охорони навколишнього природного середовища;

- удосконалення системи стандартизації і сертифікації екологічно безпечної переробки, зберігання та транспортування продукції;

- розроблення та прийняття державних та місцевих програм забезпечення економічної безпеки [6–8].

IV. Механізми (інструментарій). До інструментів державної політики економічної безпеки належать насамперед ті, що дозволяють зміщувати акценти з процесу розробки політики на її практичне здійснення, на удосконалення і можливості адаптації екологічного законодавства ЄС до українських реалій, зміцнення інституціонального потенціалу природоохоронної діяльності й створення ефективних інструментів економічної аграрної політики.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Удосконаленню системи регулювання процесами економічної безпеки покликана сприяти запропонована стратегія економічної безпеки в Україні, яка має стати базовим документом стратегічного планування у напрямку розвитку еколого-соціо-економічної системи забезпечення економічної безпеки, який визначає комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань та заходів. Для реалізації стратегії необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри екологічно безпечного стану; ідентифікувати пріоритети економічної політики щодо цілей забезпечення економічної безпеки; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань забезпечення економічної безпеки; сформулювати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в забезпеченні економічної безпеки. Реалізація стратегії економічної безпеки має забезпечуватися шляхом прийняття на її основі нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, внесення змін і доповнень до правових актів у сфері аграрного сектора та охорони навколишнього природного середовища, а також розроблення Державної програми забезпечення економічної безпеки в Україні на 2022–2024 рр.

Література

1. Буркинський Б. В., Галушкіна Т. П., Реутов В. Є. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні : монографія. Одеса : Підприємство «Фенікс», 2011. 348 с.
2. Гайдучкий І. П. Інвестування низьковуглецевої економіки: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Інформаційні системи, 2014. 373 с.
3. Галушкіна Т. П., Костецька К. О. «Зелена» економіка в секторальній моделі розвитку. Економічні інновації. 2012. Вип. 48. С. 68–77.

4. Мельник Л. Г., Кубатко О. В. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу України та передумови формування «зеленої» економіки. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. № 3. С. 169–174.
5. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» : монографія. Київ : НІСД, 2012. 359 с.
6. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200–208.
7. Ходаківська О. В. Екологізація аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2015. 350 с.
8. Ходаківська О. В. Екологізація аграрного виробництва: сучасні виклики та перспективи розвитку. Економіка АПК. 2015. № 5. С. 43–47.

References

1. Burkynskiy B. V., Halushkina T. P., and Reutov V. Ye. (2011). "Zelena" ekonomika kriz pryizmu transformatsiinykh zrushen v Ukraini ["Green" economy through the lens of transformational shifts in Ukraine]. Odesa: Feniks, 348 p.
2. Haidutskiy I. P. (2014). Investuvannia nyzkovuhletsevoi ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktyka [Investment low-carbon economy: theory, methodology, practice]. Kyiv: Informatsiini systemy, 373 p.
3. Halushkina T. P. and Kostetska K. O. (2012). "Zelena ekonomika v sektoralnii modeli rozvytku" ["Green economy in sectoral development model"], journal Ekonomichni innovatsii, [Economic innovation], vol. 48, pp. 68-77
4. Melnyk L. H. and Kubatko O. V. (2013). "Efektyvnist vykorystannia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy ta peredumovy formuvannia zelenoi ekonomiky" ["The efficiency of natural-resource potential of Ukraine and the prerequisites for the formation of "green" economy"], journal Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen [Bulletin of socio-economic research], vol. 3, pp.169-174
5. Potapenko V. H. (2012). Stratehichni priorytety bezpechnoho rozvytku Ukrainy na zasadakh zelenoi ekonomiky [Strategic priorities the safe development of Ukraine on the principles of green economy]. Kyiv: NISD, 359 p.
6. Sabluk P. T. (2011). "Innovatsijna model' rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy ta rol' nauky v ii stanovlenni" ["Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation"], journal Problemy innovatsijno investytsijnoho rozvytku [Problems of innovation and investment development], vol. 2, pp. 200-208
7. Khodakivska O. V. (2015). Ekologizatsiia aharnoho vyrobnytstva [Ecologization of agricultural production]. Kyiv: NNTs IAE, 350 p.
8. Khodakivska O. V. (2015). "Ekologizatsiia aharnoho vyrobnytstva: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku" ["Ecologization of agrarian production: modern challenges and perspectives of development"], journal Ekonomika APK [APK economy], vol. 5, pp. 43-47.

Надійшла / Paper received : 08.01.2021

Надрукована / Printed : 10.03.2021